

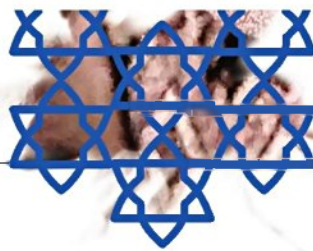
יחביב, מהר אל תל אביב' | מה גרם לחכמים מג'רבה וממרוקו להפליג הספדים ותשבחות מופרזות לראשי התנועה הציונית? מסע היסטורי מרתק

מה שראו שם

נדקוח ותמימות, תפוח למומים בבית מסת בג'רבה

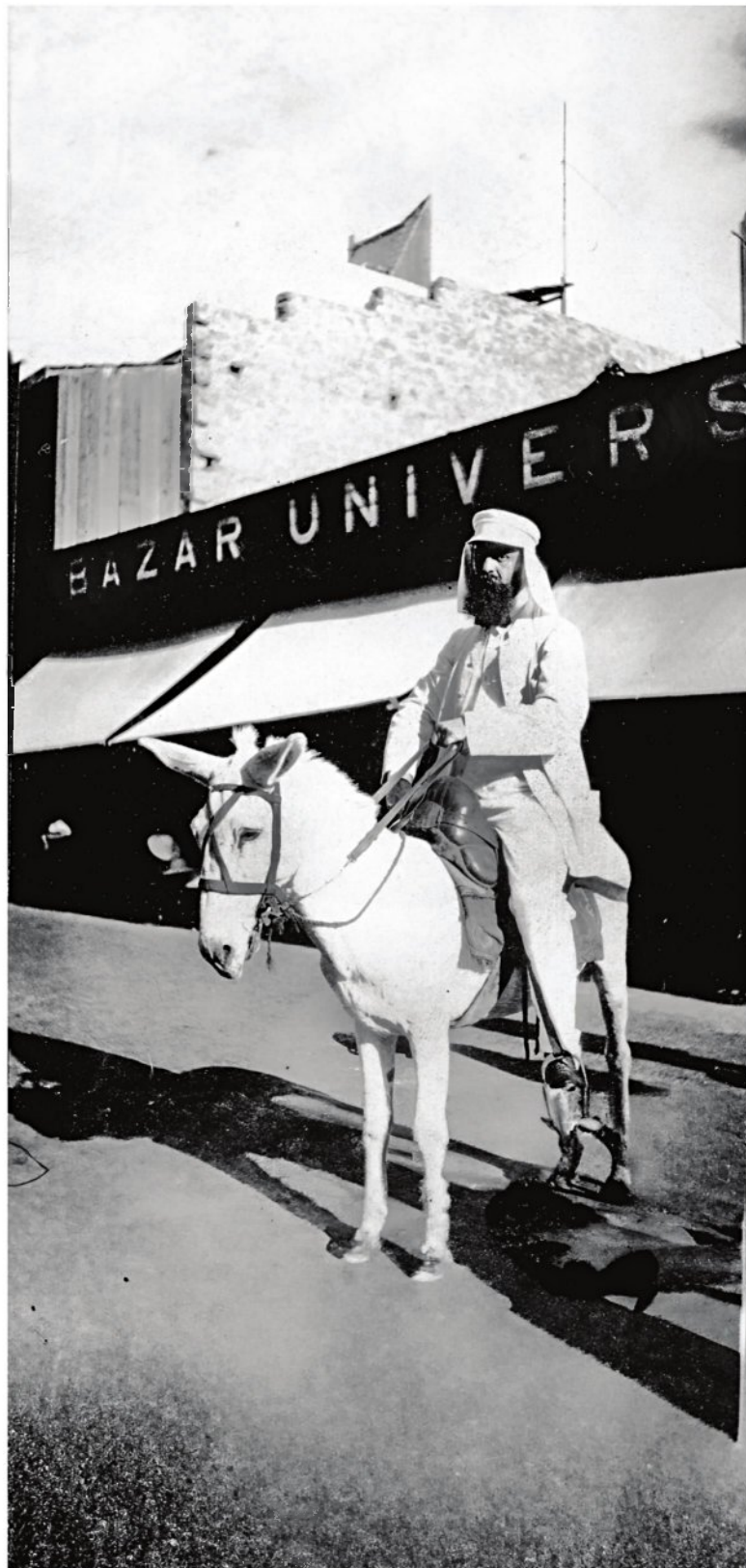
20.57x26.41	2/8	עמוד 76	מספחה-השבועון לבית היהודי	09/05/2024	90192892-0
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

זו הייתה תופעה
רווחת בשנות קום
המדינה: **חכמים רבים**
בתוניסיה ובמרוקו,
ששמעו את שמעם
של ראשי התנועה
הציונית רק מרחוק
- הפליגו כלפיהם
בביטוי הערצה
שנשמעים מופרזים
| ההספד החריג
על וייצמן, תפילות
הרבים למען דיזינגוף
והחשדנות שהחלה
רק עם הופעתם של
שליחי ה'סוכנות' | כך
הצליחו ראשי התנועה
הציונית לשבות את
תום ליבם של החכמים
שישבו בארצות
הרחוקות מאירופה

אחיה ביתאן

צילומים: באדיבות הארכיון של
תומר בוכריץ ומכון 'אלגריבה'

כמעט משיח. הרצל חכב על חמור לבן בפורט סעיד בדרכו ארצה

הערצה בתום לב

מה גרם
לחכמים מג'רבה
וממרוקו להפליג
בתשבחות על
ראשי התנועה
הציונית?
תחקיר

אחיה ביתאן

19.78x24.08	3/8	עמוד 77	משפחה - השבועון לבית היהודי	09/05/2024	90192893-1
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

באורחות חייו מהגדרות של צדיק וירא שמיים, עולה התהייה: מדוע זכה לכבוד כה גדול מפי תלמידי חכם חשוב שהיה ירא שמיים באמת ובתמים? מה ראה רבי יצחק בוחניק להספיד באופן כה נלהב את אחד ממייסדי המדינה?

רבי יצחק בוחניק הוא ממש לא היחיד. באותו דפוס של הערצה כלפי אדריכלי המפעל הציוני ניתן להבחין גם אצל חכמים נוספים מקרב עדות המזרח. אך זה קרה? מה ההסבר לכך? מדוע גדולי תורה יראי השם שכל שיגם ושיחם ספוגים קדושה וטהרה גילו הערכה עמוקה כלפי אנשים גלויי ראש ששם שמיים לא היה שגור על פיהם?

אומנם לא מדובר בכל חכמי עדות המזרח שבדור ההוא; היו לא מעט קהילות שבהם נרשמה התנגדות לשליחי העלייה שבאו לעשות נפשות למפעל הציוני ההולך ונבנה, אבל רוב רבני הקהילות, בעיקר באזור תוניסיה ולוב, למרות שהיו גדולים בתורה וביראה - כמעט וחרזו שירי הלל להרצל ונורדאו ושותפיהם.

היחס האוהד כלפי התנועה הציונית קבע לו מקום של ממש גם בתוך ספרי השירה והפיזוט המקומיים. כך למשל, כאשר הדפיסו ב'רבה בראשית שנות הת"ש את ספר האזרח רבה זוטא' שנהוג לקרוא בליל ל"ג בעומר, הובא במלואו בסוף כל ספר שיר 'התקווה' "מאת ה' נפתלי הירץ הימבר ז"ל". גם בספר 'שירי ציון' של הג"ר בן-ציון הכהן יהונתן זצ"ל, מחבר שו"ת 'שערי ציון' ואחד מחשובי רבני טריפולי באותה תקופה, מובא פיוט נלהב שנכתב בערבית לכבוד ערי ארץ הקודש, ובו שוכנים בכפיפה אחת אדונו התנא האלוקי רשב"י לצד - להבדיל הבדלות לאין קץ - בן גוריון.

למה? מה המניע? האם הייתה זו תמימות? השפעה של המרחק הגיאוגרפי שלא אפשר לתהות באמת על קנקנם של מבשרי הציונות?

ספר תורה להרצל

בשני העשורים האחרונים התפרסמו אין-ספור מחקרים על יחס חכמי עדות המזרח לראשי הציונות. אחרי שנים רבות שבהן כמעט שלא נודע סיפור חייהם ברבים, כיום, עקב אותה אפליה היסטורית שהולכת ומתפוגגת - הסיפור כבר מוצב

צפה מראש. הגאון הקדוש רבי מצליח מאזוז הי"ד

**מכל בני הקהילה היהודית
בתוניסיה ובגי'בה, רק
הג"ר מצליח מאזוז הי"ד
היה מקבל בזואר את כתב
העת 'החומה' שהוציאו
אנשי 'נטורי קרתא'**

ניצוצות של גאולה בתל אביב. הגאון הגדול רבי כלפון משה הכהן זצ"ל

בתיי", פתח הדרשן, "הנה היום נקראתי לדרוש על הצדיק שעוסקים היום בהספדו, ואני יודע בעצמי כי קשה לי לכאורה לקבל עלי תפקיד רציני כזה. אם מצד להגיד השבחים של הנפטר - אני מודה שאין בי לא כוח ולא כבוד לדבר על אדם דגול כזה. אין הדברים בפי מספיקים להזכיר שבחיו ומעשיו, לשוני תתעכב לתאר את מידותיו כולם. ואם באתי לתת רשימת פעולותיו - יכלה הזמן והמה לא יכלו, ונמצאתי מקצר במקום שצריך להאריך... מה שאני אומר אינו אלא מקצת משבחיו ועליכם להכפיל הדברים במספר הרבה יותר גדול..."

הנפטר המדובר, שרבים התכנסו במיוחד בבית הכנסת שבתוניס כדי לשמוע דברי חיזוק והתעוררות לאחר פטירתו, היה לא אחר מאשר בכיר העסקנים הציונים ונשיא המדינה הראשון חיים וייצמן.

ההספד המדובר נערך חודש לאחר פטירתו במרחשוון תשי"ג (1952). הדרשן, למרבה הפלא, היה לא אחר מאשר הגאון הגדול רבי יצחק בוחניק זצ"ל, ראש ישיבת 'חברת התלמוד' בתוניס שנודע כתלמיד חכם מופלג, בעל עיון זך ונקי, שבין היתר היה מגדולי מעמדי התורה בדור שלאחר חזירת ההשכלה לקהילות היהודיות שבצפון אפריקה.

הג"ר בוחניק הוסמך לרבנות בידי גדולי החכמים בתקופה ההיא, ועל ספרי חידושויו בש"ס ובפוסקים זכה למכתבי ברכה נלהבים מחכמי הדור, בהם גם רבנים מעבר לים כדוגמת כ"ק האדמו"ר רבי שלום יחזקאל שרגא רובין-הלברשטאם מצייטנוב ז"ע. הנודע בתלמידיו, אגב, הוא מרן הגאון רבי מאיר מאזוז, ראש ישיבת 'כיסא רחמים'. לאחרונה הוציאה הישיבה לאור את ספרו של הרב בוחניק, 'ויאמר יצחק', שתוכו רצוף חידושי תורה ממרחבי הש"ס.

היות שכלל הידוע לנו וייצמן היה רחוק

19.58x24.28	4/8	עמוד 78	משפחה - השבועון לבית היהודי	09/05/2024	90192896-4
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

ואורחותיה.

תפילות רבים לדיזינגוף

את שמו של מאיר דיזינגוף, המייסד וראש העיר הראשון של תל אביב, נוהגים מסבירי הציבור החרדי להזכיר בתקשורת בכל פעם שעולים על הפרק דיונים בנוגע לסטטוס-קוו ולשמירת השבת במרחב הציבורי. אנו אוהבים להזכיר לתל-אביבים של ימינו שרוצים למחוק את הפרהסיה השבתית בערים שדווקא ראש העיר 'שלהם', מאיר דיזינגוף, הורה לשמור את השבת בפרהסיה הציבורית. בעוד כיום אנחנו מתייחסים אליו כאל אחד משלהם, באי התורה ג'רבה ראו בו בימים ההם 'אחד משלנו'.

לאחר פטירתו בראשית שנת תרצ"ז (1936), הופיעו תולדות חייו בירחון התורני החשוב 'הירח'. לאורך שנות קיומו של הירחון, הוא היה הבמה שבה פרסמו טובי תלמידי החכמים שבג'רבה את חידושיהם והערותיהם בש"ס ובפוסקים. באותו קובץ השתתפו גם רבנים מעבר לים, ובסופו היו מובאים לעיתים מאמר או שניים בנושאים אקטואליים.

וכך נכתב על דיזינגוף בירחון התורני הג'רבאי: "ביום שושן פורים תרכ"א נולד ר' מאיר דיזינגוף לאביו ר' יעקב שמואל דיזינגוף בביסרביה. הנער חונך מילדותו ברוח התורה והמסורת היהודית אצל ר' רפאל מברשד. בהגיעו לבר מצווה דרש במשך שעתיים ודיבר על הנחת תפלין מדאורייתא וכו', ולבסוף סיים במילים 'ובא לציון גואל'. הרב נשק לו ואמר: 'הנער הזה יהיה גדול בישראל!...'".

כאן המקום לציין שאף שבילדותו למד מאיר דיזינגוף בחיידר מסורת, בגיל חמש-עשרה הוא כבר החל ללמוד בבית ספר כללי. בהמשך הוא גם התנדב מרצונו לצבא הרוסי וערך את העיתון הצבאי בז'יטומיר. אומנם הלימודים בחיידר נחקקו עמוק בליבו, אך ככל הידוע לנו לא הייתה להם משמעות רבה בחייו האישיים. לאורך חייו המשיך דיזינגוף לרחוש כבוד רב למסורת היהודית, ולפי המסופר - בימיו האחרונים התעקש לשמוע תקיעת שופר בראש השנה, אולם קשה לדעת מה היה עומק הזיקה שלו לחיי תורה ומצוות. במאמר שפרסם שנתיים קודם מותו, שחזר ראש העיר העברית הראשונה את דרשת הבר-מצווה שלו, וציין: "החגיגה הזאת השאירה בזיכרוני רושם כביר

משיח מסוג אחר. הרצל עם חברי אגודת ציון בבית הקפה לובר בווינה

דרוש ט"ו להספד

דרוש שדרשתי בבית הכנסת הגדולה כמפיי תיטאין למנוחת הרי"ם חיים ויצמן וז"ל נשיא מדינת ישראל שנלבט"ם ביום א' כ"א חשוון התשי"ג, תנצב"ה.

והנרשא: ויגדל תאיש וילך הלך וגדל עד כי גדל מאד;

במסכת בבא בתרא איתא בשעה שסת אברהם אבי"ה עמדו כל גדולי הדור ואמרו אוי לו לזור שאבד מנהגו ואוי לה למדינה שאבד קברינא, עכ"ל;

ר ב ו ת י !

אי"י יכול לתאר ולהעריך גדול התרומה הנורא שאיי"ע למדינת ישראל בשבעה חודשים בטיולק עטרת ראשנו מלכנו ואדוננו מלך ישראל מר, חיים ויצמפי זצ"ל שנלבי"ע בן שמונים שנה לימי חייו ומנעוריו היה מתעסק בקדשים אשר מזה קרוב לחמישים שנה ייסד ההסתדרות הציונית עם מר, 'הרצל' נ"ע ואחר זה היה בניראל במלכות אנגליא כמה שנים וכה להיות עם השד הנעלה בלפור שהדויר אחר המלחמה העולמית שרחה בשנת התרע"ד להיות בית לאומי בארץ ישראל לעם

"אדוננו מלך ישראל". המספד על ויצמן מתוך הספר 'זעקת מרדכי'

הזכר כ'צדיק בטעות. נשיא המדינה הראשון חיים ויצמן

בקדמת הבמה. כך החלו לא מעט חוקרים לנבור בארכיונים של הקהילות יהודי צפון אפריקה ולנסות להבין מה קרה שם בשנות פעילותה של התנועה הציונית. מרבית החוקרים בני זמננו שעסקו בסוגיה הגיעו למסקנה שהאופי הרך והמכיל של אנשי עדות המזרח הביא את רבני הקהילות לקבל באהדה כל פעולה שנעשתה בשדה הציוני, בלי קשר להשפעות שהיו לה על שמירת התורה והמצוות. לדעת אותם חוקרים, האהבה העזה שרבני הקהילות בצפון אפריקה רחשו לארץ הקודש גברה גם על העובדה שפעילי התנועה הציונית ברובם לא שמרו על קלה כבחמורה.

במבט ראשון נשמעת התזה הזו כמעט נכונה, מה גם שבעבור אותם חוקרים היא מתכתבת אחת לאחת עם הדעות שהם מבקשים לייחס לאותם גדולי תורה. אלא שבבדיקה עמוקה ורחבה יותר, מתגלה לנגד עינינו תמונה מורכבת: נכון שאותם חכמים קראו לתמוך במפעל הציוני ותרמו בעצמם לקופות הכחולות של ק"ל, אך למעשה, אחרי שנחשפים לספרות התורנית של חכמי הדור ההוא - ניתן להוכיח בוודאות כי הרבנים שהביעו אהדה כלפי הרעיון הציוני לא באמת ידעו מי הם האנשים שמונוטים את דרכיו. הם אולי היו מנויים על כל עיתון כתוב בעברית, והשתדלו לגלות מעורבות ועניין במתרחש בעולם, אבל את התמונה המלאה, מטבע הדברים, הם לא ראו.

עובדה היא שבשנים מאוחרות יותר, כאשר הרבנים החלו להתוודע למעשיהם ואורחותיהם של ראשי התנועה הציונית, היחס כלפיהם קיבל אופי שונה לחלוטין. אגב, בתחילה גם בקרב יהדות אירופה היו שלא ראו את התמונה המלאה. כאשר ביקר הרצל בבית הכנסת הגדול בוויילנה בשנת תרס"ג (1903), הגאון האדיר רבי שלמה הכהן זצ"ל, המפורסם בהגהותיו על הדף שנדפסו בש"ס וילנה, 'חשק שלמה', יצא לקבל את פניו והעניק לו ספר תורה זעיר "בשם היהודים בירושלים דליטא". כפי שמתאר זאת הגאון רבי יחיאל יעקב וויינברג בכתביו, בעל 'חשק שלמה' אף הניח את ידיו הקדושות על ראשו של הרצל ואמר ברטט: "ספר תורה זה יולך אותנו לארץ ישראל".

ככל שחלפו השנים מאז נוסדה התנועה הציונית, עוד ועוד רבנים הביעו את דעתם השלילית לגבי מייסדיה

19.46x24.2	5/8	79	עמוד	משפחה - השבועון לבית היהודי	09/05/2024	90192895-3
בנימין זאב הרצל - בהקשר לצינון - 80790						

"וכבר ניצוצי הגאולה האירו ומאירים מעת לעת, כמו שיראה כל מבין משכיל הנותן לב ועין חודרת על זה".
 וכאן מפרט בעל הדרוש סימנים המעידים על הגאולה הקרבה, כאשר ביניהם הוא מציין גם את העובדה הבאה: "התקדמות העיר 'תל אביב' אשר הייתה מקרוב ממש למדבר שממה וציינה, ועתה היא עיר מהוללה בתבל, וכולה מיושבת רק מאחינו בית ישראל ודרים בה יותר משמונים אלף מאחינו בית ישראל, וכולם מתפרנסים בנחת מיגיע כפם, ועתיד מזהיר לה להתקדם כנהנה וכהנה".

כאן המקום לציין: הגאון רבי כלפון משה הכהן שימש עשרות שנים כדיין וכפוסק לבני הקהילה בג'רבה, ובחיינו חיבר עשרות רבות של ספרים בכל מכמני התורה. הוא נחשב לאחד מהפוסקים החשובים בקרב חכמי עדות המזרח שבדור הקודם. מרן הגר"ע יוסף זצ"ל מרבה לצטט מפסקיו בספריו.

היחס הייחודי שלו זכתה העיר תל אביב מיהודי צפון אפריקה בולט גם בפיטו שכתב הגאון רבי בן-ציון הכהן יהונתן זצ"ל, כזכור רב העיירה 'זוארה' שבטריפולי וחבר שו"ת 'שערי ציון'. הפיטו נקרא 'חביב-חביב, אנא חביב', מילותיו מלאות ערגה וכיסופים לכנסת ישראל השרויה בצער, והוא מסתיים בקטע הבא: "חביב מאוד אני נכסף, להקריב תמיד ומוסף, ואת נדחינו יאסוף, מהר אל תל אביב. לתל אביב היפה, מאוד נפשי נכספה, בה יחדו נתאספה, בחודש האביב".

מתברר מעל לכל ספק, שמקודת מבטם של יהודי צפון אפריקה תל אביב הייתה המקום שאילו יתקבצו כל היהודים בגאולה השלמה, והתפתחותה היא הוכחה ניצחת לתקומת כנסת ישראל. הם לא היו שותפים למלחמות שניטשו בין 'אגודת ישראל' למפלגות הציוניות בקהילות אירופה, וכמעט שלא היה להם מושג על סיבת ההתנגדות החרדית לפעילות הציונית. כפי שהם ראו את המציאות, כל מעשי התנועה הציונית היו לשם שמיים.

מבחן לשליח הסוכנות

אף שהתגובה הכללית למפעל הציוני הייתה אוהדת ברובה, בכל הקשר לשליח העלייה שבאו מארץ ישראל, מטעם ה'סוכנות היהודית' - היחס היה 'כבדהו

מגדולי מרביצי התורה בטונים. הגה"צ רבי יצחק בוחניק זצ"ל בעל "ויאמר יצחק" ו"בני חיי"

רוב רבני הקהילות, בעיקר באזור תוניסיה ולוב, למרות שהיו גדולים בתורה וביראה - כמעט וחרזו שירי הלל להרצל ונורדאו ושותפיהם

צינות דקדושה. מודעה על הארגון 'עטרת ציון' בג'רבה

ועמוק אשר לא יימחה לעולם. סבורני שכל אלה אשר חונכו בסביבה כזאת קשורים ליהדות המסורתית והמתחדשת קשר אמיץ לא-יינתק, ואם גם לא תמיד הם חרדים לדבר אלוקים, הרי הם חרדים כל ימיהם לדבר שנתקדש באומה".
 באותה השקפה, המייחסת כבוד ויקר לתורה ולמצוות בתור 'פולקלור' ו'ערך לאומי' יותר מאשר כאורח חיים מחייב, ניתן להבחין גם בהוראתו של דיזנגוף לשמור על קדושת השבת במרחב הציבורי. "אין כאן שאלה שבדת בלבד", גרס דיזנגוף, "אלא שאלה ציבורית ולאומית. לכל עם ועם יש מסורת של השקפות, אמונות, מנהגים - השומרת עליו... אוי לו ליחיד ואוי לו לקיבוץ שייבדל מתוך עמו. עלינו להישמר מחילול שבת בפרהסייה. יותר מאשר בעיר של עכו", זקוקה העיר העברית הראשונה לחותם יהודי מיוחד".
 למילים הללו הייתה משמעות רבה. בעקבות הוראתו של דיזנגוף - שנים רבות שהמרחב הציבורי בתל אביב נשמר מחילול שבת במידה כזו או אחרת. ועדיין, מכאן ועד לחלוק לו כבוד מלכים בקובץ תורני חשוב - המרחק גדול. לדיזנגוף בהחלט הגיע שכר שיחה נאה, אבל תלמידי החכמים שבג'רבה חשבו שמדובר בצדיק וחסידי. למרות שעלות הדפוס בימים ההם הייתה יקרה עד מאוד, בירחון התורני החשוב הוחלט להעניק שני עמודים מלאים למר דיזנגוף.
 בהמשך המאמר, שסוקר את תולדות חייו של ראש העיר העברית הראשונה, מובא גם תיאור מרגש של התפילות שנערכו לשלומם בכל רחבי העולם היהודי. אין ספק כי ראוי להתפלל לרפואתו של כל יהודי, אולם כאן מדובר בתופעה חריגה: מסתבר כי בג'רבה האמינו באמת ובתמים ששמו של דיזנגוף כה גדול בעיני כל יהודי ויהודי בעולם, עד שבכל בית כנסת נערכות בכל עת תפילות למענו.

'לתל-אביב נפשי נכספה'

ואפרופו דיזנגוף: נדמה כי ליהודי צפון אפריקה היה יחס של כבוד מהול בערגה לעיר תל אביב, באופן מיוחד לעומת שאר ערי הארץ: בספר הדרושים על התורה 'דרכי משה' של הגאון הגדול רבי כלפון משה הכהן זצ"ל, עוסק הדרוש לפרשת ניצבים בענייני הגאולה וביאת המשיח ומתמקד בפסוק "ושב ד' אלוקים את שבותך ורחמך..." וכך כותב הרב המחבר:

19.27x24.16	6/8	עמוד 80	משפחה-השבועון לבית היהודי	09/05/2024	90192897-5
בנימין זאב הרצל - בהקשר לצינון - 80790					

ובירכתי 'על נטילת ידיים'. לאחר מכן בצעתי את הלחם, טבלתי במלח, ואמרת את ברכת 'המוציא לחם מן הארץ'".
 וכאן מתאר פרידמן: "ראשיתו של אמן נדלק בעיניי. לאחר המנה הראשונה, הביאו לי מאכל בשרי. היות שאני צמחוני מילדות, סירבתי לנגוע בשר, וכבודי עלה בעיני מארחי, שסברו שאני נוהג כך מטעמי זהירות בכשרות".
 פרידמן הציג באופן יוצא מן הכלל: "בתום הסעודה, החלו לרז אותי לקום וללכת. ביקשתי מהם שיאכלו 'כזית' כדי להצטרף אליי ולברך את ברכת המזון בזימון, ואכן כך עשינו. היה ברור לי שעמדתי במבחן ורכשתי אמונם".

כראיה לכך, "בתום ברכת המזון, קמו האברכים וברכו אותי בחמימות בשלום עליכם! אכן התברר לי שעוררתי בעצם הופעת את חשדם והוחלט לבחון אותי משעמדתי במבחן, קמו והביאו אותי לליבה של העיירה, אל רבי זיפה כהן ז"ל, מנהיגה של 'עטרת ציון' (ארגון מקומי שפעל למען יישוב ארץ ישראל בתיאום עם התנועה הציונית ובראשו עמדו תלמידי חכמים, א"ב)".
 ובכל זאת, למרות שפרידמן עשה כל שיכול כדי לקנות את אמונם של רבני ותושבי ג'רבה, הדבר לא עלה בידו לגמרי. רבני הקהילות עמדו בפרץ, ובכל מחיר לא אפשרו את עלייתם של בני נוער רווקים ללא משפחותיהם. למרות שלהורים רבים ההצעה קסמה עד מאוד, לרבנים היה ברור שמדובר באסון רוחני.
 הגאון רבי רחמים חי חויתה הכהן, מחשובי רבני ג'רבה, שיגר מכתב לעמיתו ורבו הג"ר כלפון משה הכהן, ויחד הורו לציבור להימנע מלשלוח את בניהם ארצה לבדם. הציבור ברובו נשמע להוראות חכמי העדה, אם כי בעיירות אחרות בתוניסיה התארגנו עליות כאלו ללא הסכמת הרבנים.

'היזהרו מהאיש הזה!'

אבל גם אלו שלא נשמעו בתחילה להוראות הרבנים, חזרו בהם במהרה. הגורם לכך היה טרגדיה נוראית שהתרחשה בתחילת שנת תש"ט (1948): ביום ראשון כ"ח במרחשוון עלו עשרים

זכא לכבוד בירחון התורני. מייסד ת"א, מאיר דיזנגוף

נדאי להזכיר לתל-אביבים של ימינו שרוצים למחוק את הפרהסיה השבתית בערים שדווקא ראש העיר 'שלהם', מאיר דיזינגוף, הורה לשמור את השבת בפרהסיה הציבורית

"שאלה ציבורית ולאומית". ההתחייבות של דיזנגוף לגרא"ה קוק, על שמירת השבת בפרהסיה

וחשדהו'. מכיוון ששליחי העלייה לא הצליחו להסתיר את העובדה שאינם שומרים תורה ומצוות, רבני הקהילות מנעו אותם מלפעול בתוך הקהילות השמורות, הגם שהיחס החיובי לתנועה הציונית עצמה לא השתנה.
 שליחי העלייה ביקשו לרשום נערים צעירים בגילי העשרה למחנות נוער שהוקמו בצרפת ובנורווגיה, שם ילמדו חקלאות ויעברו הכשרה מקצועית, וכעבור שנתיים יעלו ארצה דרך הסוכנות. העובדה שמדובר בנערים צעירים, שטרם גדלו מספיק כדי לעמוד על דעתם ודתם - הדירה שינה מעיניהם של רבני הקהילות.

דווקא העובדה שמרבית השלוחים היו אנשים מנוערים מתורה ומצוות הקלה על הרבנים לזהות את המוקש ולהתמודד עם הבעיה. אף שהם נהגו לקבל כל אדם בסבר פנים יפות, רק אדם שהיה ירא ושלם באמת ובתמים היה קונה את אמונם לגמרי.

מי שייסד את המחלקה ליהודי המזרח בסוכנות, אפרים פרידמן (לימים אפרים בן-חיים, שגריר ישראל במדינות מרכז אפריקה ובצ'אד), הגיע לג'רבה בשנת תש"ג (1943) וביקש לארגן קבוצת בחורים שיעלו עימו ארצה כדי להילחם נגד מדינות ערב בהגיע יום הדין.
 שנים אחר, במכתב לסופר ר' אפרים חדאד, שחזר פרידמן את ה'מבחן' הסמוי שערכו לו יהודי ג'רבה: "המלווה שלי הביא אותי לחייט צעיר, היהודי היחיד בכל האי שלבש בגדים אירופאים. מייד הופיעו עוד שני אברכים בלבוש מסורתי. התקבלתי בסבר פנים יפות, ובעל הבית ערך בשבילי את השולחן כדי שאוכל לסעוד את נפשי. חשבתי שנאכל יחד, אולם כולם טענו שכבר אכלו ודחקו בי שאתחיל לאכול. פתאום הרגשתי אינסטינקטיבית שאני עומד למבחן...
 במבטי שני האברכים המזרחים אותי לאכול, חשתי שבודקים אותי אם אני בכלל יהודי! אני מבית דתי, וממשפחה מאוד דתית, ובתור ילד ונער למדתי בחדר בהולנד ואחר כך בבית ספר של 'אגודת ישראל' בבלגיה.

"לא הייתי בור ולא עם הארץ, ומורשת ישראל ומנהגי ישראל היו קרובים לליבי. והיא שעמדה לי! ביקשתי ליטול ידיים

19.81x24.2	7/8	81	עמוד	משפחה - השבועון לבית היהודי	09/05/2024	90192899-7
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790						

קול נאום ציוני נלהב, תוך שהוא מצטט פסוקים בשבח ארץ הקודש. כסבור היה שדבריו יעשו רושם על יהודי מרוקו היראים והשלמים.

קול סיים דבריו תוך שהוא מביע תקווה שהמוני יהודי מרוקו יעלו ארצה, ומייד אחריו עלה על הבמה רב העיר, הגאון רבי רפאל ברוך טולידאנו. "בני היקרים", אמר רבי רפאל ברוך לקהל עדתו, "עלי לומר את הדברים בפה מלא: היזהרו מהאיש הזה, הוא יוביל אתכם לאבדון! הוא אינו שומר תורה ומצוות, והוא אינו מאמין בכל מה שאנו מאמינים ובכל היסודות שעליהם חונכנו. במשך שנים מסרנו את נפשנו כדי להחזיר אל ליבם של ילדינו את האמונה הטהורה ואת מסורת בית אבא. את כל זה מבקש האיש הזה לעקור ולשרש, אל תאמינו להבטחותיו ואל תשמעו לו!"

גם הרבה אחרי שמשה קול עזב את מרוקו, רבי רפאל ברוך היה מזהיר שוב ושוב את בני קהילתו שלא לעלות ארצה בעיניים עצומות. ההוראה שלו הייתה כי רק מי שיכול להבטיח שיתאפשרו לו מגורים בסביבה רוחנית נאותה - שבה יוכל להמשיך ולשמור את מצוות התורה ולהקפיד על חינוך ילדיו בדרך ישראל סבא - יכול לעלות ארצה. בכל מציאות אחרת, גרס רבי רפאל ברוך, זו תהיה עלייה לצורך ירידה.

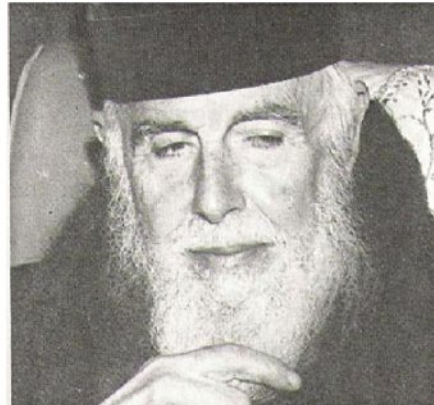
המאבק שניהל רבי רפאל ברוך לא היה קל, מה גם שהכיסופים של יהודי ארצות המזרח לארץ הקודש התאפיינו בגעגוע טהור ובלתי נשלט. היו שטענו כלפיו שהוא 'קיצוני', ופעילי העלייה מצידם אמרו שבקיבוצים שבארץ ישראל מדקדקים על קלה כבחמורה. שנים רבות היה עליו לעמוד בפרץ, וכעבור דור ניתן לומר שהמאבק השתלם ובזכותו ניצלו המונים מיהודי מרוקו מכליה רוחנית.

רישום לחינוך חילוני

אבל גם לאחר הגיעו העולים מארצות המזרח לארץ הקודש, לא חדלו שליחי עליית הנוער מניסיונותיהם להשפיע על אופי החינוך של ילדי העולים. "פנים רבות היו למאבק על אופיו של היישוב", תיאר ר' יוסף חטב, ממייסדי

איך אעלה אל אבי והנער איננו אתי! הג"ר רחמים חי חויתה הכהן זצ"ל

הציל את יהודי מרוקו. הגאון רבי רפאל ברוך טולידאנו זצ"ל

קיבל את הרצל בברכה. מו"צ ווילנה, הגאון רבי שלמה הכהן בעל 'חשק שלמה'

ושמונה בחורים צעירים, רובם בני העיר סוסה, לטיסה שהמריאה מטעם 'עליית הנוער' לעבר מחנה עלייה בנורווגיה. למרבה הצער, יום לאחר ההמראה, זמן קצר קודם הנחיתה, התרסק המטוס בעקבות סופת שלגים עזה ונפל בין ההרים הסמוכים לעיר אוסלו, בירת נורווגיה. כל הבחורים נספו באותו אסון, עם ארבעה מלווים ושלושה אנשי צוות. רק ילד אחד נותר לפליטה מהאסון הנורא.

ביום שבת קודש, ה' בכסלו, הוספדו הנערים בכל בתי הכנסת שבעיר ג'רבה, וכולם ראו באסון אות משמיים לכך שאין לשלוח את הצעירים לבדם ללא השגחת ההורים. בהספדו, זעק הגאון רבי רחמים חי חויתה: "כי איך אעלה אל אבי שבשמיים, והנער איננו אתי - איננו אינתו באמונת אבותינו, במסורת הדורות. פן אראה ברע אשר ימצא את אבי - בצערה של השכינה הקדושה המקוננת על בניה יקיריה, בני ציון היקרים המסולאים בפז שמבקשים לנתקם מחינוכם הטהור". הפתרון, למי שרצה בכל זאת לעלות ארצה, היה פשוט: להתחתן. כך נערכו חופות לשבעה זוגות יום לפני הפלגתם ארצה. החתנים והכלות היו צעירים מאוד, כמנהג המקום והימים, אבל כזוג נשוי הם נחשבו למוגנים יחסית.

נוסף על כך, במהלך השנים הללו הוקמו בדרום הארץ מושבים המיועדים לעולי ג'רבה ובראשם עמדו גדולי תורה שהצליחו לשמור על הצביון הרוחני של בני עדתם, בהם: בית הגד' גילת, ברכיה, שרשרת, תלמים, איתן וזמרת. גם במרוקו הסמוכה ניטש מאבק בין רבני הקהילות לשליחי העלייה מארץ ישראל. בשלהי תש"ט (1949) ביקר במרוקו משה קול, יו"ר 'עליית הנוער' שלימים כיהן כחבר כנסת ושר בממשלת ישראל. תושבי המקום, שרצו לסייע לשליח החשוב שהגיע מארץ הקודש, הציעו למר קול לקיים את כנס ההסברה המרכזי בבית הכנסת הגדול והמפואר שבעיר מקנס, אותה הנהיג הגאון הצדיק רבי רפאל ברוך טולידאנו זצ"ל.

למרות שרבי רפאל ברוך ידע מיהו משה קול ומה טיבו, הוא נתן הסכמה לקיום הכנס והכריז על השתתפותו האישית באירוע. בפתיחת הכנס, כנהוג, נשא

20.02x23.65	8/8	עמוד 82	משפחה - השבועון לבית היהודי	09/05/2024	90192898 - 6
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

עיתון ששמעו הגיע אליהם. יהודי ג'רבה היו מנויים כמעט לכל עיתון שיצא לאור בשפה העברית (זו אולי הסיבה שהם לא ידעו דבר על אגודת ישראל, שעיתוניה הופיעו ביידיש), ולא הבחינו בין עיתון חרדי לבין עיתון חילוני. הסיבה פשוטה: הם פשוט לא הכירו משהו אחר.

מכל בני הקהילה היהודית בתוניסיה ובג'רבה, רק הג"ר מצליח מאזוז הי"ד היה מקבל בדואר את כתב העת 'החומה' שהוציאו אנשי 'נטורי קרתא'. זו אולי גם הסיבה, בין היתר, לכך שהוא היה מהיחידים בכל האזור שנהגו לומר תחנון גם ביום העצמאות. אומנם כשנסודה המדינה גם הוא היה מהרבנים שהורו לומר 'הלל' ולערוך משתה ושמחה כמה ימים, אך ככל שהתוודע למה שקורה במחנות העולים והנוער - הרתיעה שלו מהמפעל הציוני הלכה וגדלה.

הוא היה אומר תחנון במקומו הקבוע שבבית הכנסת, בלי שהדבר יבלוט יותר מדי לעיני המתפללים. ובשונה מכל השנה, ביום זה רבי מצליח לא היה עולה כחזן. הקהל היה נוהג לשיר 'הלל' ולדלג על התחנון, ואלו דעתו שלו הייתה אחרת.

צמיחת גדולי התורה של הדור הבא. וכך כתב הגאון רבי שלמה מאזוז זצ"ל למערכת ירחון 'המאור' שנדפס באמריקה ושעליו היה מנוי: "...ואשר בנוגע לחיי היהודים בעירנו, באמת שיש לדבר על זה הרבה וביחוד על ההתחדשות שחידשו בעירנו, בהנהגת הנוער שלנו על ידי מנהלי הג'וינט וחברי תנועת 'עטרת ציון' וחברת 'דבר עברית' (ארגון שלימד את השפה העברית בקרב בני הנוער, א"ב), ואיך מצב התורה והיהדות יחד אחורנית עשר מעלות. אף כי עדיין תהלות לק-ל, עירנו היא היחידה בתוניסיה בתורה ובדת, אבל

מושב ברכיה. "בהיותנו באוהלים, בעיקר קבוצת הגברים החלוצים, בטרם הגיעו המשפחות, תנועת המושבים מצאה לנכון לשלוח אלינו מדריך חקלאי. הדבר היה לקראת חג הפסח, ונראה משונה. אומנם ההצעה כשלעצמה נראתה מבורכת, אך היא הגיעה טרם זמנה כי לא הייתה לנו עדיין התשתית לכך. הדבר עורר אצלי תהיה לגבי כוונותיו.

"את ליל הסדר חגגתי עם המשפחה בכפר יהושע. בחול המועד הגעתי למושב כדי לבדוק מה מבקש המדריך לעשות. הגענו כמעט ביחד למושב, ודאגתי שיהיה קרוב אלי ושינשן באותו אוהל. התעוררתי בשלוש לפנות בוקר, ואני רואה אותו לוקח חבילות של דפים והולך להעיר את התושבים שבאוהלים. נתתי לו להיכנס לאוהל הראשון וראיתי אותו מעיר את האיש ומנצל את הבלבול שבשעה המוקדמת כדי לבקש ממנו לחתום על טפסים להעברת ילדיו לחינוך חילוני. "הזדעזעתי ממעשיו ושאלתי אותו: 'למה אתה עושה את זה? והרי אם התושבים הללו היו חילוניים - הם לא היו מגיעים לארץ!' לקחתי מידי את כל החבילות ומנעתי ממנו להמשיך. הוא כעס ואמר: 'אם לא הם, אז ילדיהם יהיו חילוניים'. על כך השבתי לו: 'לא הם ולא ילדיהם! לא תזכה לכך!...' למחרת החג פניתי לתנועת המושבים וביקשתי שיוציאו אותי מהמושב, וכך היה".

בעל ה'חשק שלמה' אף הניח את ידיו הקדושות על ראשו של הרצל ואמר ברטט: "ספר תורה זה יוליך אותנו לארץ ישראל"

כלפי עשר שנים קודם זה, ניכר השינוי הגדול שנתחולל בה. והשם ירחם". דברים דומים נאמרו על ידי הג"ר רחמים חי חויתה הכהן לתלמידו המפורסם הגאון רבי מצליח מאזוז הי"ד: "היו לי תלמידים גדולים שנפקחו עיניהם בפוסקים והתחילו ללמוד ולסדר פסקים ותשובות דוגמתכם, אמנם אה! ספו תמו בעקבות התנועות והעיתונות".

אותה 'עיתונות' שכנראה עליה דובר כאן היא העיתונות החילונית שעליה היו מנויים היהודים באי ג'רבה. בג'רבה עצמה לא הייתה תקשורת יהודית, וכדי ללמוד את השפה העברית הם עשו מינוי לכל

עיתון 'החומה' בתוניס

ככל שחלפו השנים, ההתלהבות שהייתה בימים הראשונים ביחס למפעל הציוני הלכה ונמוגה, אם כי הדעה החיובית בקשר לרעיון עצמו נותרה שרירה וקיימת. אחת הסיבות שגרמו לכך הייתה העובדה שרבנים ותלמידי חכמים שכל יומם נסוב בעיקר סביב נגעים ואהלות החלו להתעסק גם בענייני ארץ ישראל והתנועה הציונית. כאשר ראו חכמי העדה כי ענייני העסקנות גורמים לתלמידים רבים לביטול תורה, הם זיהו בכך סכנה לקיום התורה בדור הבא.

יגונם של חכמי העדה לא הופיע בחלל ריק. רק דור אחד קודם נאלצו הרבנים לעמוד בפרץ מול ההשכלה שאיימה להחריב את יהדות צפון אפריקה, והנה עכשיו שוב הם עומדים מול איום על

כאשר הגיעו ארצה מאות אלפי יהודי עדות המזרח, הם נחלו אכזבה רוחנית וגשמית. רוחנית - הם ראו מדינה שראשיה אינם אנשי תורה כמו שחשבו; וגשמית - הם שוכנו בפחונים דולפים ועלובים ובמקומות עזובים ונטושים, הרחק ממקום יישוב.

"העולים האשכנזים מקבלים שיכונים", מתאונן הג"ר רחמים חי חויתה הכהן במכתב לתלמידו, "ואילו אנחנו גרים בפחונים קטנים". ולמרות זאת, חרף הקשיים הרבים שהיו מנת חלקם הם נשאו את סבלם בדומייה. את דרכי ההתמודדות עם האתגרים שעמדו לפתחם הם עדכו עם השנים, אך האהבה לארץ הקודש נותרה כשהייתה. ■

**תודתי נתונה לחוקר ר' תומר בוכריץ,
למכון 'אלגריבה' ולסופר ר' עובדיה חן,
שסייעו בידי**